

Reidar Jönsson

VAD MITT
ÖGA SÅG

Reidar Jönsson

VAD MITT
ÖGA SÅG

 SAGA
EGMONT

Reidar Jönsson

Vad mitt öga såg

SAGA Egmont

Vad mitt öga såg

Omslagsfoto: Shutterstock

Copyright © 2012, 2019 Reidar Jönsson och SAGA Egmont

All rights reserved

ISBN: 9788726345704

1. E-boksutgåva, 2019

Format: EPUB 2.0

Denna bok är skyddad av upphovsrätten. Kopiering för annat än personligt bruk får enbart ske efter överenskommelse med Saga samt med författaren.

Jerusalem

I nattens allra mörkaste timme slår starka strålkastare och snurrande blåljus från polisbilar mot hotell King Davids stora fasad. Flera av hotellets gäster på besök i Jerusalem har vaknat av en kraftig explosion och strömmat ut i parken. Nyfikna drar de sig med upprörda frågor mot de militära fordonen som bildar en ogenomtränglig mur som skydd och de kommer inte tillräckligt nära för att se något innanför avspärningen. Även militärer i full kravallutrustning förstärker skyddet mot nyfikna blickar. De ser upp mot strålkastarna som söker av hotellets fasad och stannar vid ett krossat fönster på fjärde våningen då en plötslig vindby sveper en tung gardin ut ur det gapande hålet.

Inne i rummet belyser det plötsliga, starka ljuset för en sekund omkullvräta möbler, krossade lampor och väggar med djupa hål efter skottsallvar. Sedan lägger sig gardinen åter tillrätta och lämnar rummet i ett dunkel.

Ingen i rummet noterar händelsen. Alla har uppmärksamheten riktad mot en gammal man, fångad i ljuset från en provisoriskt uppriggad lampa medan de själva sitter som skuggor bakom ett skrangligt fällbord.

Mannen är lång och gänglig, har ett urgröpt ansikte med höga kindknotor, en skarp näsrygg och en bestämd mun. Han svajar på stolen, som om han just hade mött en skur av fientliga frågor och hot. Så skakar han på huvudet. Med endast ett öga ser han på de hotfulla gestalterna. Han fastnar med blicken på en kraftfull kvinna, placerad vid bordets mitt. När hon lutar sig framåt och ska säga något

uppfattar han rörelsen och sätter avvärjande upp båda händerna, som för att dämpa en allt för hög hastighet vid en väntad kollision, men även för att markera att det är han som har huvudrollen och nu tänker säga något. Han börjar tala, sökande och dröjande, lite omständligt, men efterhand med en tydlig vink om att han bestämmer takten och att han inte tål att bli avbruten.

förhöret ...

Ursäkta. I min ungdom löpte ett tonband på bandspelarens snurrande hjul. Er har inte ens en blinkande lampa. Hur ni kan vara säkra på att den tar upp ljud övergår mitt förstånd. Men så är det nuförtiden. I min ungdom visste jag allt. Nu varken ser eller förstår jag särskilt mycket. En naturlig process, kan jag tänka. Medan ungdomar omfamnar framtiden i övermod drabbar eftertankens kranka blekhet oss äldre.

Ni suckar redan och vill att jag ska raska på, men om jag får berätta i min egen takt och på mitt eget sätt lovar jag att alla blir nöjda. Jag vill ingenting hellre än att skärskåda varje detalj i förloppet fram till varför jag olyckligtvis har hamnat framför er.

Apropå nöjd, om det hade varit ljusare i rummet hade jag sett er bättre, även om jag förstår att ni vill ha gardinerna fördragna när det inte finns något glas i fönstret. Verkligen kvicktänkt att skjuta sönder det och slänga ut sprängladdningen, det måste jag säga. Heder åt livvakterna. Särskilt de som dog borde få en postum utmärkelse.

Nåja. Det är ju inte jag som bestämmer sådant.

Ni frågar varför jag är här.

Låt mig börja i Sveriges huvudstad, Stockholm.

Det var en helt vanlig dag i mars. Jag stod framför fönstret i min kalla och dragiga ateljé och försökte fokusera på några svarta och suddiga fläckar långt nedanför i Mälarens frusna vatten. Det var de outtröttliga bogserbåtarna som

höll rämnorna öppna genom isen mot arbetsplatsen vid Slussen och Riddarholmen. Tidigare hade skådespelet varit ett nöje att ibland distraheras av, liksom gyttret av kranar och pålar längre bort, men nu hade det blivit annorlunda. Hur jag än ansträngde mig för att urskilja detaljerna med mitt enda öga blev utsikten bara som ett förebådande skuggspel om min dystra framtid. Livet går vidare utan mig. Raska män och kvinnor fortsätter att spränga sig fram dag som natt så att husen darrar när de anlägger en tunnel djupt där nere under Mälarens utlopp till Östersjön.

Och sedan kommer de ännu levande att resa under jord, tänkte jag och fick av skadeglädjen kraft att slita mig från fönstret och treva mig bort till arbetsbordet, där jag försökte tvinga ögat till skärpa för att granska originalet till mitt sista verk. Med blyerts tecknar jag bokstäver och ord - de kan för en betraktare verka meningslösa - samt bilder från gamla foton från min tidiga ungdom i en FN-bataljon i Kongo. Eftersom mina tavlor är ganska stora är det ett tålamodsprövande arbete. Vad jag försöker åstadkomma vet jag inte, men betraktarna brukar ofta säga att de börjar misstro sin egen synförmåga när de betraktar verken. De säger också ofta att de känner sig lurade.

Med tanke på mitt nuvarande tillstånd har det smugit sig in en viss ironi i detta - med min dåliga syn och trots ett förstoringsglas lyckades jag inte få skärpa i bokstäverna. Även bilden böljade gäckande som under en vattenyta. Den här gången hade jag placerat en bildsvit mitt i övre fältet av tavlan. De har oftast hamnat olika och har alltid varit mödosam och svår att teckna så att betraktaren misstar sig och tror att bilderna är fotografier. Ni förstår kanske - detta att inte veta om mitt senaste verk var färdigt var en obehaglig känsla eftersom ju ingen annan än jag kunde besvara den frågan.

Jag bestämde mig för att riva sönder bilden.

Ett enda ryck på en tiondels sekund och jag hade rivit sönder två års arbete. Så enkelt. Men hellre det. Jag skulle ändå aldrig få veta om mitt sista verk hade varit tillräckligt bra.

Lyckligtvis ringde telefonen och räddade mig från att falla längre ner i självömkan. Jag famlade efter det gamla färgfläckade monstret med snurrskiva. Varför knappa sig fram när man kan snurra.

”Erik Lager! Tala!”

Så svarade jag. Barskt. Som jag brukar.

Och med sin mullrande bas dånade Efraim att han som avtalat skulle eskortera mig till S:t Eriks ögonsjukhus.

Hade jag glömt det? undrade han.

Nej, det hade jag inte, ljög jag frankt för min relativt nyblivna vän.

Det var endast tio år sedan Efraim Godfrey trädde in i mitt då friska synfält som en bastant karl med dånande sång över köttiga läppar. På den tiden, alltså för tio år sedan, hade Efraim Godfrey både en fru och en liten hund. Så mycket till hund var det nu inte, den var bara en liten lurvig rackare. Även en sådan skulle dock dras runt i kvarteren. Alltså stötte jag på Efraim Godfrey i korsningen av Bellmansgatan och Brännkyrkagatan och just som han stod där anade jag den sortens vilsenhet och förvåning som drabbar de flesta pensionärer och jag tänkte skynda förbi. Man har nog med sitt eget. Men så brast han plötsligt ut i en sång, helt okänd för mig, och förvånad stannade jag och lyssnade. Efter en god stund slutade han sjunga och förklarade att akustiken mellan de gamla husen faktiskt gav rösten en fin klang och att han ibland därför lockades att testa om *Sarastros andra aria* i *Trollflöjten* fortfarande satt i kroppen. På scener världen över hade den nämligen varit hans stora paradnummer.

Så fick han det sagt.

Vi tävlade alltså inte i samma konstgren.

Efter den vanliga stunden av blixtrande, lysande och joxande med apparater på S:t Eriks ögonsjukhus beklagade den välmenande läkaren min allvarliga situation. Jag hade fått malignt melanom även i mitt kvarvarande öga. Den var inget att orda om. Sådant ingår i detta som kallas för att leva, sade jag och gick ut till Efraim som hade somnat på väntrummetts hårda soffa.

Han brukar göra det.

Jag väckte honom och vi färdades i tystnad till Aguéli Galleri & Café, vårt stamställe i Blecktornsgränds trappa. Som tack för Efraims hjälp brukar jag bjuda på kaffe; trots att jag ser dåligt vet jag att det stämplas en bild (en lila kaffemugg) på ett kort. Efter tio stämplor får jag en kaffe gratis.

Medan vi sörplade kaffe och tuggade på havrekakor läste Efraim ur ögonsjukhusets broschyr. Jag kunde den nästan utantill. Sakligheten i den ställde ut mig i mitt sorgliga och nakna förfall, även om den inte informerade om slutet, detta att man blir ett paket i offentlighetens vård innan man transporteras till brännugnen.

Att jag ville undvika sträckan före brännugnen är den huvudsakliga förklaringen till varför jag har hamnat i detta förhör.

Låt mig förklara. Min sjukdom, malignt melanom, uppträder oftast i huden men kan också förekomma i ögat och då i druvhinnan som är det mellersta skiktet i ögonväggen. Sjukdomen gör sig först påmind genom att man upplever plötsliga ljusblixtar i ögat och får en drastisk minskning av synfältet. Då går man till en ögonläkare och så får man veta att man har en concertumör. Först försöker läkarna ta bort tumören genom strålning, när inte det

lyckas så opererar de bort ögat och tar bort tumören. I det stadiet kan cancer dock ha skickat ut sina giftiga celler till andra delar av kroppen.

Behöver jag säga mer?

Kanske bör jag också säga att det i broschyren, som Efraim läste, står att man efter beskedet om cancer oftast hamnar i en livskris och därför bör tala med någon, helst en god vän, men att det också går bra med en präst eller sjukhusets kurator. Den sjuke ska då gärna skriva ner allting han eller hon vill fråga om eftersom man kan vara förvirrad och glömma sådana frågor som är viktiga att tänka på.

Men åter till Agueli Galleri & Café och Efraim, som hostade fram ett skratt efter slutklämman i broschyren. Ganska nyligen hade han förlorat både hustru, röst och hund, men ägde ändå fortfarande ett visst sinne för humor om det gällde andra än honom själv.

"Du har förstås skrivit ner allting du vill fråga om", morrade han.

"Absolut" sade jag.

"Och vännen, det är förstås jag. Man tackar."

"Så är det. Och eftersom du är min ledarhund på denna min sista vandring har du en viktig uppgift."

Efraim koncentrerade sig på att trycka in ännu en havrekaka i sin stora mun och läste vidare: "Om du känner dig osäker efter besöket bör du kontakta läkaren igen. Om du inte får tag på läkaren per telefon ska du ringa till vår sköterska eller sekreterare och lämna ett meddelande så ringer läkaren upp dig."

"Det finns rutiner", sade jag och tog tillbaka broschyren och stoppade den i fickan. "Jag borde genast ringa och säga att jag inte är rädd för att dö, men att jag är utomordentligt rädd för att behöva lida medan metastaserna tar kål på mig."

”Fy fan”, sade Efraim och lade sedan till den åsikt som blev själva starten för en lång räckta av händelser. Eftersom han hade förlorat sin fru och även tappat rösten, sade han sig förstå mitt lidande. Självt hade han faktiskt länge tänkt på att ta livet av sig. Gamla hundar borde skjutas och inte lufsa omkring till allmänt åtlöje, menade han.

”Absolut”, sade jag. ”Men att ordna något sådant är inte lätt.”

”Säg inte det”, påstod Efraim.

Sedan lutade han sig fram och viskade att det på grund av vissa omständigheter låg en gammal Luger i hans byrålåda.

Här bör jag förtydliga en sak. Min vän Efraim Godfrey äger en storartad charm. Med sin bubblande och barnsliga iver kan han förtrolla de flesta människor; i hans närvaro kopplas hjärncellerna ur, ungefär som vid en champagneberusning, och helt ogenomförbara planer blir till upptåg man helt enkelt inte vill missa. Så, när han över kaffet talade sig ivrig för att vi skulle skjuta oss med den gamla Lugern lät det som ett mycket bra förslag.

Ungefär så är det med Efraim.

Där sitter vi alltså, Efraim och jag, och talar om att söka döden. Och märkligt är det hur frågan senare gradvis slinker fram i skämtsamma bisatser under vardagarnas långsamma lunk och hur rofyllt allting blir efter hand som skämten faktiskt blir allvar. Alltså, jag vill poängtera att Efraims och mina vidare samtal i ämnet är insprängda som små fragment bland vardagliga bestyr. Jag har därför svårt att redogöra för hur planerna växte fram. Jag minns bara att vi ibland är hemma hos mig och ibland hos Efraim medan vi närmar oss det oundvikliga. När vi är hemma hos Efraim klinkar han sorgset på sitt piano medan han ser på porträttet av sin hustru och varje dag vandrar vi längs

Brännkyrkagatan bort till Blecktornsgränd och upp till Aguéli Galleri & Café, eller också vilar vi en stund på Mariatorgets bänkar. Vad jag kan säga är att när våren smyger över till sommar är vi redo för handling. Då är Mariatorgets fontän redan fylld statyn heter förresten Tors Hammare - och jag kan känna hur de svala dropparna lägger sig över min fårade hud och hur jag, i överensstämmelse med vad broschyren från S:t Eriks ögonsjukhus har förutskickat, har blivit både ledsen och arg på samma gång.

Så till den morgon då våra liv skulle ändas. Jag bad Joeli från hemtjänsten leta fram den mörka kostymen i garderoben. Som vanligt förstod hon inte genast vad jag sade när vi försökte komma över vår språkliga barriär. Det tog en stund och sedan muttrade hon ogillande medan hon letade. Hennes kritik kom sig mest av medfödd sparsamhet.

Finkläder nöter man inte i onödan, förmedlade hon på sin brutna svenska innan hon for ut i köket för att ilsket slamra medan jag från sängkanten funderade på varför hon hade kommit till Sverige från Uruguay. Numera kan många tack och lov förflytta sig från något sämre till något bättre, tänkte jag och hävde mig upp från sängkanten och trevade mig fram runt hörnet till köket i min tvåa. Den lever inte fullt ut som inte vågar runda nästa hörn, har någon äventyrare sagt.

Joeli var redan färdig med städningen av det lilla en ensam och enögd gubbe kan åstadkomma av nedsölat porslin, smulor och smör. Jag nickade ett tack medan hon strök mig på ovansidan av handen och beklagade att hon måste gå.

”Gå du bara”, sade jag. ”Jag klarar mig.”

Sedan satt jag vid köksbordet framför fönstret och försökte fördriva tiden med en patiens med namnet Idioten. Som namnet antyder kräver den inte ett fullt bemannat hjärnkontor, men för en utomstående hade det sett märkligt ut eftersom jag studerade korten med hjälp av mitt förstoringsglas.

Hur som helst kröp timmarna fram innan det vid tiotiden som planerat ringde på dörrklockan. Som brukligt hade Joeli lämnat dörren olåst och Efraim kunde komma in själv.

”Har han kommit?” undrade Efraim.

”Vem då?” frågade jag och avslutade min Idiot.

Utan att svara satte sig Efraim och plockade med korten medan han sneglade på armbandsuret, något som fick mig

att fråga vad som var i görningen.

”Någon borde skriva våra nekrologer”, sade han och berättade med illa dold belåtenhet att författaren Bengt Andersson hade lovat att komma förbi. Denne Andersson hade påstått sig kunna svänga ihop våra minnesrunor på nolltid, förutsatt att han inte fick skrivkramp.

”Nämnde du att vi skulle ta livet av oss?” undrade jag.

”Nej, nej! Jag sa bara att en minnesruna borde vara något som den avlidne skulle bestämma själv. Det höll han med om, han blev över sig förtjust och ville gärna skriva våra runor innan vi kilar vidare.”

Jag tog förstoringsglasat och försökte studera Efraims blekblå ögon för att om möjligt skymta en senkommen tvekan, men uppfattade bara den sorts barnsliga häpnad som kännetecknar stora och dåraktiga konstnärer med en släng av megalomani och ett nonchalant förhållande till språk, vett och etikett.

”Ändå”, muttrade jag och rös vid tanken på Andersson. ”Han skulle sälja sin mamma för en sekund i rampljuset. Får han veta något om våra planer ringer han genast till kvällstidningarna och beskriver det som ett trauma länkat till sin egen barndom. Är du säker på att något förflugit ord inte slank ur dig?”

”Jag är en mussla när det gäller” sade Efraim och skakade nekande på sitt stora huvud.

”Att skriva en minnesruna på nolltid låter oseriöst.”

”Ja. Konstigt. Det borde finnas mycket att säga om oss”, tyckte Efraim.

Jag nickade och sträckte ofrivilligt på mig medan jag ordnade anletsdragen. En författare talar man inte med varje dag. Att en sådan skulle skriva min minnesruna var en allvarlig sak, tyckte jag först. Men sedan kom jag att tänka på andra författare.

”De flesta författare är opålitliga typer”, påstod jag.

"Du skriver ju själv", invände Efraim.

"Jag är konstnär. Jag sysslar med bokstäver och ställer ut mina bilder på galleri. De är till salu för många sköna tusenlappar, till samlare som inte förväntar sig korrekta åsikter i banala meningsbyggnader. Alltså skriver jag inte. Och jag väntar mig inte att någon ska vilja läsa mina vedervärdiga tankar, det räcker med att kisa på mina kompositioner för att känna avsmak. Mina verk är ett uttryck för ondskan, ingenting annat."

"Men du skriver", fortsatt Efraim envist.

Jag suckade. Efraim kunde ibland vara enkelspårig.

"Det finns fog för mitt påstående om författare", sade jag. "De är opålitliga typer. Låt mig berätta om en författare som jag träffade i Kongo."

"Kongo? Du har aldrig sagt ett ord om Kongo."

"Men den här gången gör jag det", insisterade jag.

"Kör till."

"I slutet av femtiotalet lämnade belgarna Kongo och Lumumba skulle ta över som premiärminister, men militärerna gjorde myteri och landet sönderföll i olika delar, infiltrerade av USA på den ena sidan och Sovjet på den andra."

"Så var det på det kalla krigets dagar."

"Det kan man säga. Och som vanligt försökte stormakterna roffa åt sig landets naturtillgångar så billigt som möjligt. Vapen flödade in över gränserna och Kongos soldater blev laglösa rövarband som opererade för en massa skumma intressen. De skövlade och mördade var ända drog fram."

"Fy fan!"

"Jo du. Det pågick under flera år till världens skenheliga fasa."

"Men hur kom du dit?"

”För att inte folkmordet skulle fortsätta beslöt FN om en intervention. Vi åkte ner som en svensk FN-bataljon för att hålla de stridande åtskilda. Jag var tjugotre år gammal.”

”Bara barnet, egentligen.”

”Men ändå välutbildad. Nåja, vi grävde ner oss och sköt på allt som rörde sig. Jag var redan van vid att vistas i annat än svenska björkskogar, men det är en annan historia. I alla fall utmärkte jag mig och hade varit där nere ett halvår när jag och några andra kamrater beordrades att eskortera en författare. Hur han hade fått militären att ställa upp på det begriper jag fortfarande inte. Kanske hade han kontakter högre upp, som man säger. Hur som helst så skulle han skildra helvetet. Vi hämtade honom i Léopoldville och körde ut i bushen till några säkrade byar, men hamnade ändå i ett bakhåll. Vi eldade på med allt vi hade – mot vilka visste vi inte. Efter minuter längre än evigheten drog sig de anfallande tillbaka och då avancerade vi och identifierade de döda. Det var ett illa omtyckt arbete, men viktigt eftersom vi lika ofta sköt ner sådana som var våra allierade.”

”Hade ni gjort det?”

”Det vi hittade var barnsoldater.”

”Men!”

”Det hände. Vi hade ingen aning om vilka vi sköt på. Man tog död på dem som anföll.”

”Och författaren?”

”Han låg och spydde och kved under jeepen. Jag tog hans kamera och började plåta medan vi eldade upp de dödas uniformer, mest trasor, för att försvåra identifieringen av vilken sida de tillhörde. Du förstår, den här typen av incidenter skulle döljas. Rapporterna hem skulle vara rena. Det var viktigt. Tillbaka i Léopoldville bad jag författaren att skriva om händelsen. ”

”Och?”

”Författaren stannade på hotellet, söp och fick stora skälvan. Där for han inte direkt illa, han skaffade sig tröst av en viss sorts damer – mot betalning. Varje gång vi skulle eskortera honom hittade han på ursäakter för att slippa följa med. Han gav mig kameran och bad mig plåta. Det gjorde jag. Men jag gav honom aldrig filmerna, bara tomma rullar.”

”Vad gjorde du med bilderna?”

”Jag hade tänkt att använda dem för att själv berätta om hur det verkligen gick till där nere. Bland annat blev en grupp svenska soldater uppätta av kannibaler. Jag var med och tog hand om benresterna, jag plåtade det också.” ”Har aldrig hört talas om det.”

”Inte så konstigt. När jag kom hem fanns det inte en enda tidning som ville kännas vid vidrigheterna. De hade fått order att lägga locket på.”

”Nu ljuger du.”

”Det var så jag blev bemött när jag berättade vad jag hade upplevt i Kongo. Ingen ville höra talas om det. Det var som om kriget inte hade existerat. Jag slutade att säga något om det. Men ändå har hela mitt liv bestått av en flykt från den tiden. Ingenting annat.”

”Krig är alltid förfärligt”, svarade Efraim blidkande, trots att han inte kunde veta särskilt mycket om den saken. ”Du har rätt”, sade jag. ”Och det går aldrig att skildra.” ”Men du försökte ändå”, tröstade Efraim. ”Du får skriva våra runor. Bengt Andersson har väl hittat något fruntimmer på vägen. Det gör han alltid.”

”Jag kan inte skriva om mig själv”, invände jag.

”Skriv om mig då. Jag vill gärna framstå som en god människa, nedbruten av att oförskyllt ha förlorat både rösten och min hustru”, svarade Efraim.

Efraim är en tjurskallig sort, en sådan som endast kan gå i den riktning han från början har bestämt, medan jag kan

berömma mig av att åtminstone i ungdomsåren ha svängt in på de flesta avtagsvägar. Jag var faktiskt något av en äventyrare. Att käfta emot Efraim var inte mödan värt och jag drog till mig mitt anteckningsblock, tog pennstumpen och lyfte förstoringsglaset.

Efter en stund hade vi förfärdigat en nekrolog över Efraim Godfrey; enligt egen utsago var han sprungen ur folkdjupets lägre klasser i Norge. Som operasångare i basregistret rönste han stora framgångar i sitt nya hemland Sverige men också ute på Europas scener. Han blev sjuttiotvå år gammal. Han ville gärna att det också skulle framgå hur mycket han sörjde sin hustru, som oväntat hade avlidit av stroke. Kort efter hustruns död blev hunden överkörd av en mordisk cyklist på Hornsgatan. Det finns många av dem, ville han också att jag skulle nämna i runan. Trots dyrbara operationer på djurkliniken bakom Skogskyrkogården avled jycken. Vad man i övrigt kunde säga var att Efraim var en god människa. Genom hans kropp och ur hans strupe har mången påhittad figur fått både smärta och kval gestaltade på scenen, varför man kunde påstå att han var något av en expert på ämnet stora och viktiga lidanden.

Som väl försörjd konstnär i mitt speciella gebit gick det inte att säga detsamma om mig. Redan före de trettio hade jag blivit en cyniker och sedan dess odlat ett förakt mot den rasande världen utanför. Jag har aldrig haft något viktigt att säga.

Att jag sent i livet mister synen är säkert ett straff, slår det mig nu.

Jag lade ner pennan och förstoringsglaset med morrande olust.

För att få mig på bättre humör föreslog Efraim att vi skulle spela kort en stund. Vi gjorde så. Utan att kunna fokusera med mitt enda öga blev jag tvungen att leta fram